

Anders Kalat och Cecilia von Otter

Politik är antagonism

När SAF i början på 70-talet skulle göra reda för hur politiken skulle vridas åt höger var en av målsättningarna att kritisera uppfattningen om att det svenska samhället var genomsyrat av konflikter: »Den organiserade arbetarrörelsen anser sig för närvarande ha behov av att förstärka motsättningarna inom samhället. Det torde ligga i näringslivets och arbetsfredens intresse att motverka föreställningarna om ökade motsättningar.«¹

Vi vill i detta nummer av Fronesis givetvis inta en motsatt ståndpunkt, för

att i stället utifrån ett historiskt och teoretiskt perspektiv skärskåda uppfattningen att samhället skulle vara fritt från konflikter, eller att endast vissa konflikter skulle vara legitima medan andra är bannlysta från den politiska dagordningen.

Vi vill därför problematisera den svenska »samförståndsanda« som har präglat Sveriges utveckling från jordbrukssamhälle till ett (post)industriellt. Denna samförståndsanda har tagit sig uttryck på flera olika nivåer. På arbetsmarknaden kom Saltsjöbadsavtalet att

1. Sture Eskilsson, 1971, i hans föredragningspromemoria till SAF:s styrelse. Citatet är hämtat från *Libertas* nr 4-5 1997, s 29.

innebära en fred mellan arbetsmarknads parter; från att ha varit Europas strejktätaste land blev Sverige, i arbetsmarknadsavseende, ett av de fredligaste länderna. Denna anda var dock – vilket vi visar genom att publicera ett protokoll från den debatt som föregick beslutet – aldrig given, utan det beslut som banade väg för den fattades efter en mycket livlig diskussion. Detta gäller även för den samförståndsanda som kom att knytas till uppfattningen om det svenska »folket«. Från att ha omhuldat ett konfliktperspektiv – där klasser stod i konflikt med varandra – kom socialdemokratin, efter Per-Albin Hanssons lansering av folkhemmet, att se »folk« snarare än »klass« som det primära politiska subjektet. Förvisso var strategin att »stjäla« begreppet från konservativa som Rudolf Kjellén² genial, men den blindhet detta ledde till, inför samhället som fyllt av konflikter, bör inte underskattas. Yvonne Hirdman kommenterar den artikel i Socialdemokratiska kvinnoförbundets tidskrift *Morgonbris* där Per-Albin för första gången använder uttrycket »folkhemmet« – och menar att Hansson använder sig av en förförelsens strategi. Folkhemmet är alltså något som måste konstrueras fram i en process där vissa grupper görs homogena i relation till andra, på bekostnad av en sensibilitet inför maktens specifika verkningar.

Ett av problemen med denna samförståndsanda har att göra med hur den påverkar demokratin. De senaste riksdagsvalens utgång, med ett sjunkande valdeltagande, beror bland annat på att de stora politiska konfliktgrupperna inte har tillåtits att bli valfrågor. Flera viktiga frågor – exempelvis pensionsuppbyggnaden – har lösts i ett brett och blocköverskridande samförstånd redan innan valet, och väljarna har därför inte haft en reell möjlighet att påverka den politiska processen. När medborgarna på detta sätt inte tillåts att ta ställning till olika alternativ är det inte konstigt att människor avstår från att utnyttja sin rösträtt. Frågan är om demokratin överhuvudtaget är meningsfull om själva resultatet av röstprocessen alltid blir likadant, och inte påverkas av var medborgaren lägger sin röst? Den yttersta konsekvensen av en sådan konsensuspolitik finns att beskåda i dagens Österrike, där Jörg Haider's *Främlingspartiet* – efter ett osunt politiskt klimat där två partier sedan länge delat på makten – numera sitter i regeringsställning. När den enda alternativa kraften till den rådande politiska ordningen är främlingsfientlig, spelar denna främlingsfientlighet en underordnad roll för denna politiska krafts framryckningar. Det avgörande är i stället att denna kraft framstår just som alternativet till den politiska konstellation som tidigare verkade vara den enda möjliga.

2. Rudolf Kjellén var en konservativ statsvetare som verkade vid Uppsala universitet i början av seklet. I en polemik med Per-Albin använde han begreppet redan 1912.

Kritiken mot endröktstänkandet inom politiken får dock inte stanna vid att man i pluralismens³ anda torrt konstaterar att det räcker med olika alternativ att välja mellan, för att det demokratiska utrymmet skall kunna säkras – att olika eliter som konkurrerar med varandra på en marknad av röster gör radikal politik. Utifrån pluralismen kan man visserligen erkänna att politiska skiljelinjer är viktiga, men bara om de finns inom ett abstrakt ramverk som definierar ut varje radikalt ifrågasättande av den rådande ordningens förgivettaganden. Därför för vi i detta nummer även fram en kritik av den till pluralismen närbesläktade fördelningspolitiska ideologin, som är ytterligare ett sätt varigenom konflikters legitimitet eller icke-legitimitet bestäms. Inom detta fördelningspolitiska paradig har de legitima konfliktlinjerna begränsats till fördelningen av samhällets välstånd, något som fortfarande sker i stor omfattning, de nyliberala attackerna mot fördelningstanken till trots.

Med detta perspektiv ses alla orättvisor som resultatet av en orättvis samhällelig fördelning, och lösningen blir då givetvis en omfördelning. Konflikter i samhället handlar blott om hur långt

en sådan fördelning kan gå, och vilka medel man bör använda för att uppnå den. Att det finns orättvisor som inte passar in i denna ideologiska mall, och som heller inte kan lösas utifrån dess förutsättningar, är dock en insikt som under arbetarrörelsens historia emellanåt kommit till uttryck, om än från politikens marginaler.

Ivar Lo-Johansson ger in sin bok *Socialisten*⁴ uttryck för en sådan insikt, med ett belysande exempel. En lantarbetare kommer till Lantarbetarförbundets kontor för att råda bot på en orättvisa som denne känner har begåtts gentemot honom och hans kamrater. Godsägaren har beslutat att till sig själv inköpa en pokal, i vilken denne vill låta inrista sina arbetares namn. Den upproriske arbetaren vill i en karnevalistisk gest låta fylla pokalen med svett, och ger den därefter namnet »svettpokalen«. Pokalen symboliserar för lantarbetaren den värsta form av förtryck; inte endast hade han i årtal underordnats godsägaren, nu skulle han också mot sin vilja tvingas uttrycka en förment tacksamhet, i inristad form, som för en lång tid framöver skulle komma att bevitnas av alla som såg denna svettpokal. En sådan form av underordning – i kulturell och

3. Med pluralism avses den demokratiteori som ibland även kallas »empirisk demokratiteori«. Pluralismen innesluter förvisso en rad olikartade uppfattningar om demokratins väsen, men en av de gemensamma ståndpunkterna torde vara betoningen av olika gruppers konkurrens i samhället för att få sina viljor igenom i förhållande till statsmakten. Så länge inte en grupp lägger monopol på makten, utan det i stället råder konkurrens mellan grupperna, råder också demokrati.

4. Ivar Lo-Johansson, *Socialisten* (1958).

identitetspolitisk bemärkelse – saknar dock fackföreningen möjlighet att artikulera. Denna vidsynthet inför existensen av olika former av orättvisa förekom inte endast förr, utan ger sig även tillkänna i dag. Vid LO:s 23 kongress 1996 framlades en rapport, den så kallade rättviseutredningen. Innehållet i denna rapport baserades bland annat på de diskussioner som fördes i ett otal studiegrupper, bestående av vanliga LO-medlemmar som tecknade ned sina tankar om hur de upplevde sin situation i termer av rättvisa. I rapporten visas att många menar att det vid sidan om »rättvisa som fördelning« också finns »rättvisa som rent spel«, samt rättvisa som »frihet från förtryck«. Det är just den senare av dessa rättvisedefinitioner – frihet från förtryck – som möjliggör kritik mot den form av underordning som exemplet från Ivar Lo berör.

I artikeln *Uppror i det välfärdskapitalistiska samhället* tar sig Iris Young an dessa frågor utifrån ett samhällsteoretiskt perspektiv. I sin kritik av det som hon kallar det »fördelningspolitiska paradigmet«, visar hon på detta paradigms förutsättningar, begränsningar och effekter.

En form av begränsning har vi redan blivit varse genom exemplet hämtat från *Socialisten*. Varje orättvisa kan helt enkelt inte lösas genom omfördelning, eftersom makt inte är en ägodel färdig att styckas upp och delas ut. Kulturella former av orättvisor, systematiskt underordnande av vissa kollektiva identiteter kan inte heller lösas på detta sätt. Mer

grundläggande maktrelationer – såsom produktionens organisering och mål – blir aldrig ett politiskt problem, utan lämnas över till kapitalet att bestämma. Som motprestation lovar kapitalet drägliga materiella livsomständigheter för det stora flertalet människor i samhället.

Förutsättningarna för paradigmet är en ekonomisk tillväxt som i sin tur förutsätter ett samarbete mellan stat och kapital. Inom socialdemokratin har en vanlig valpolitisk strategi bestått i att visa hur framgångsrika svenska (eller en gång svenska) företag som Ericsson, ABB, Volvo, SAAB etc alla vuxit fram i nära samarbete med statliga myndigheter, verksamheter eller bolag. Baksidan av detta tillväxtens mynt är givetvis att varje politiskt initiativ avkrävs lydning inom de ramar som ställs av den privata företagsamhetens intresse att förmera sitt kapital.

Effekten blir att politik reduceras till att bli ett utlovanne av materiella förmåner till medborgarna, eller de till kunder och klienter reducerade medborgarna. Liksom på en marknad »säljs« politiken med hjälp av managementkonsulter och väljarna kan som kunder göra sina val, utifrån vilket alternativ som verkar bäst för den egna plånboken. Politiken kan därmed inte bli en arena för ett radikalt ifrågasättande av ramarna för den rådande ordningen, och inte heller en plats där olika motståndsiditeter tillåts odlas, utan blir snarare en utbildningsfabrik för framtida kommunalråd med ett behov av administrativt kunnande.

Två viktiga missförstånd bör redan här redas ut. Varken vi, eller för den delen Young, önskar misskänna de mödor och praktiska konflikter som krävts för att bygga upp välfärdsstatliga institutioner. Det måste dock vara fullt möjligt att erkänna välfärdsstatens genuint positiva effekter för ett stort antal människors materiella välfärd, och samtidigt kritiskt granska detta samhälle, utifrån den funktion det välfärdskapitalistiska samhället och dess ideologi spelar för att reproducera kapitalismens legitimitet. Detta gäller speciellt i tider då det viktigaste kan tyckas vara att pressa tillbaka den privatiseringsvåg som sköljer över oss, och att värna om de mest nödvändiga av omsorger. I en sådan situation är det viktigt att man envist håller fast vid kraven på att teoretiskt placera in och kritiskt granska även de system som förefaller mer attraktiva än vissa av sina alternativ.

För det andra – vilket Slavoj Žižek så riktigt påpekar i sin artikel *Mångkulturalismen eller den multinationella kapitalismens kulturella logik* – har dock även dessa fördelningspolitiska konflikter, under den globaliserade kapitalismens

era, blivit en plats för en antagonism betydligt mer laddad än tidigare. När även modesta krav på omfördelning av resurser beskylls för smygsocialisering svär sig vissa delar av den internationella arbetarrörelsen – den tredje vägens apologeter – till en ny trosbekännelse, och lämnar gamla målsättningar bakom sig som traditionalism.⁵

Ett fördelningsparadigm lutar sig således, för att säkra sin fortlevnad, mot såväl en reproduktion av det kapitalistiska systemet – om än i en mildare variant än den tidigare kapitalismen eller den kapitalism som närts som en dröm hos nyliberalismen – som en byråkratisk administrering av samhället, där stora opersonliga system ersätter den politiska aktivismen och folk rörelsen. Som svar på dessa nya förhållanden uppstår »nya demokratiska kamper«⁶, vars förutsättning är just dessa systems framväxt. Systemen utgörs av en kapitalism som alltmer brutit in i livsvärlden, och underordnat även »fritiden« konsumtionens diktat, och en byråkrati som kommit att reglera allt mer av vardagen. Detta får konsekvensen att mer demokratiska former för beslutsfattande –

5. »I det förflutna: Likställda vi ofta vår kamp för rättvisa med kravet på jämlik belöning och inkomst. Konsekvensen blev att vi inte insåg värdet av att hårt arbete och stort ansvarstagande belönas. Socialdemokratin kom att stå för konformism och medelmåttighet snarare än för kreativitet, mångfald och skicklighet. ... Värden som är viktiga för medborgarna, såsom individuell prestation och framgång, företaggaranda, personligt ansvar och samhällskänsla, kom alltför ofta i kläm i den generella sociala skyddsapparaten.« Tony Blairs och Gerhard Schröders manifest för *tredje vägen* och *den nya mitten*. Publicerat på svenska i en specialbilaga i *Arena* nr 5 1999.

6. Se Chantal Mouffe i detta nummer av *Fronesis*, s 28 ff.

som inte präglas av det hierarkiska tillvägagångssätt där endast medlens effektivitet står i fokus – får minskat utrymme.⁷

Konflikten i samhället har alltså, enligt Young, förändrats och utgår i dag från kritiken av de system som hotar vår autonomi. Under denna kritiks banér rymms en rad sinsemellan motstridiga politiska fraktioner. De konservativa kritiserar statens »allmakt«, i namnet av det civila samhälle som rymmer allt från företag och familjer till folkrörelser och välgörenhetsorganisationer. »Frihetliga socialister« har en liknande kritik, men undantar det ekonomiska området från det civila samhället och förefaller därför mer omfattande i sin kritik, då såväl stat som kapital drabbas.

Även inom arbetarrörelsen skiljer sig åsikterna åt, om vad det civila samhället består av. Det socialdemokratiska ungdomsförbundet lanserade exempelvis sin »egenmakt« som en motmakt till i vissa fall kapitalet och i andra fall byråkratin.

Hos Young används framförallt Habermas till att bevisa denna tes. När sys-

tem som ekonomi och administration löper amok riskerar de att, med Habermas ord, kolonisera livsvärlden.⁸ Med detta vill Habermas säga att de områden där kulturen och förståelsen, den sociala integrationen, och identiteter och personlighet odlas, hotas av systemens framväxt. Enligt Habermas kommer vi att få bevittna en rad för samhället dysfunktionella tendenser om inte dessa systems imperialistiska tendenser stoppas. Ett exempel, kanske framför andra, var det kraftfulla motståndet mot kärnkraft. Här fanns en stark rörelse mot en tekniskt avancerad industri vars legitimitet byggde på en tillit till expertismens ideologi. En inte föraktfull del av denna rörelses kritik riktades mot de system som hotade att tränga in i vår livsvärld, som inte kunde förstås utifrån vardagens erfarenheter.⁹ Tillsammans med en allmän miljörelse, fredsrelser etc, brukar rörelser som kärnkraftsmotståndet lyftas fram som exempel på nya sociala rörelser, som står i kontrast till de gamla rörelserna (får vi förmoda arbetarrörelsen och kanske nykterhetsrörelsen?).

7. Mouffe anger tre strukturella förändringar som nödvändiga, men dock ej tillräckliga, villkor för dessa nya sociala kamper: den fordristiska halvautomatiska arbetsprocessen, den keynesianskt inspirerade ekonomins intervenerande stat, samt nya kulturformer såsom framväxten av dagens massmedier.

8. »In place of »false consciousness« we today have a »fragmented consciousness« that blocks enlightenment by the mechanisms of reification. It is only with this that the conditions for a *colonization of the lifeworld are met*. When stripped of their ideological veils, the incentives of autonomous subsystems make their way into the lifeworld from the outside – like colonial masters coming into a tribal society – and force a process of assimilation upon it.« Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action: The Critique of Functionalist Reason* (1987), s 355.

9. För ett sådant perspektiv, se Lars Ingelstams *Farväl till ekonomismen* (1991), s 108-120.

Idealet för dessa rörelser blir i stället det öppna demokratiska samtalet. Ett samtal där olika grupper kan mötas och i enlighet med den kommunikativa rationalitetens principer resonera sig fram till det gemensamma bästa.

Utspridd konflikt

Faran med en sådan strategi – att urskilja en sfär i samhället där motståndet återfinns, och se de andra sfärerna som autopoetiska eller självreproducerande system – är givetvis att man därmed inte ser dessa system som själva invävda i ideologi, hur de själva bär på inre sprickor och konflikter, samt hur ett motstånd skall kunna vara möjlig att odla i dessa sprickor. De sfärer som predikas vara – om än idealtypiskt – fria från maktanspråk bygger i själva verket alltid på konflikter, något som man utifrån denna strategi blir blind för. Denna uppfattning har stora likheter med Anthony Giddens försök att finna en teoretisk grund för den tredje vägens politik. Perry Andersson kritiserar, i sin artikel i detta nummer, på ett vederhäftigt sätt en sådan hypostasering av den våldsfria dialogen.

Žižek varnar i sin tur för en övertro på den ödestro utifrån vilken ekonomin predikas lyda endast sina egna lagar, när

dess språk i själva verket alltid redan är tolkat och översatt till oss av ekonomins överstepräster – nationalekonomerna.

Antonio Negri visar i sin text hur själve Keynes (återigen en av dessa liberaler som med tiden, av nostalgiskt sinnade, kommit att kallas för radikal) i sin »allmänna teori« gör allt för att övertäcka det levande arbetet, hotet gentemot nuets ordning, för att i stället se arbetarklassen som en ekonomisk kategori, som bärare av efterfrågan.¹⁰

Ekonomen John Sinisi visar hur människor inom byråkratier och ekonomier hela tiden bryter mot och överskrider de regler som ofta uppfattas som naturlagsenliga. Såväl marxistiskt som hobbessianskt inspirerade teorier menar att dessa samhälleliga konflikter gör att gränserna för den ekonomiska och den politiska makten inte kan hållas åtskilda.

Uppdelningen av samhället i olika sfärer, där den ena sägs bära på logik A och den andra på logik B, blir alltid problematisk om gränserna däremellan sätts fasta och fixa. Det är inte svårt att se fastställandet av system som sägs stå utom politikens räckvidd, som ett utslag av den form av reduktionism som Marx så ofta har kritiserats för. En reduktionism där alla antagonistiska framträdelseformer blott ses som morfologiska va-

10. Marx pekar själv på – och gör därmed i förhand gör upp med den marxistiska ortodoxi som senare, i teorin, framtog arbetarklassen dess aktiva roll i samhällsomvandlingen – hur produktivkrafterna är synnerligt beroende av arbetarklassens motstånd, hur teknikens framväxt i vissa fall kan sägas utgöra ett svar på klasskampen: »Man kunde skriva en hel historik över de uppfinningar som gjordes efter 1830 och som endast hade till sin uppgift att tjäna som kapitalets vapen mot arbetarnas revolter.« *Kapitalet, del I* (1969), s 379.

riationer av samma stam, vilket för den ortodoxa marxismen är basen. Denna kritik torde i lika hög grad drabba dem som, liksom Habermas, postulerar teorier om självreproducerande subsystem.

Med en sådan bestämd uppfattning om det sociala frångås en viktig insikt för en radikal politik – kraften hos den politiska fantasin. Politik blir då inte något som ryms inom färdiga sociala gränser, utan sätter i stället dessa gränser. Vi vill alltså med artiklar som Negris, Sinisis med fleras visa på hur antagonismen bor i hela samhället, och ständigt och jämt hotar dess etablering som en stabil ordning.

Om antagonismen

Vi har hitintills undersökt vad konflikter handlat om, vi har undersökt mellan vilka politiska agenter som konflikterna har utspelat sig, men vi har inte frågat oss vad konfliktens väsen består i.

Vad är egentligen en antagonism (vi använder hädanefter detta begrepp för att mer specifikt ställa frågan om konfliktens väsen)?

Efter att ovan ha ifrågasatt hur pass

användbar en uppfattning, som lokaliserar konflikten till en bestämd samhällsrelig sfär, är kan utrymmet i stället ges till de som snarare ser konflikten som grunden för samhället, en uppfattning utifrån vilken olika sfärer och nivåer i samhället ses som strukturerade kring denna konflikt.

Givetvis blir då Marx och Engels *Kommunistiska manifestet* en utgångspunkt. I Manifestet förklaras klasskampen vara det som ytterst för samhället framåt, det som är historiens motor.

Den klassiska kritiken mot denna uppfattning brukar bestå i anklagelsen om en klassreduktionism. De som riktar denna anklagelse brukar i stället peka på att alla konflikter inte kan reduceras till en allenarådande konflikt, utan att varje människa är en knypunkt för en ensemble av subjektpositioner¹² där varje försök att föra tillbaka denna ensemble till en position blir som att spela en symfoni på endast ett instrument. Subjektets position ses alltså inte som endast ett resultat av *en* konflikt, utan av en mångfald konfliktdimensioner: man är inte bara underkastad klas-

11. I det första numret av *Fronesis* publicerade vi ett utdrag ur Chantal Mouffes och Ernesto Laclaus *Hegemony and Socialist Strategy* (1985). Här kritiseras just denna uppfattning om ekonomin som ett självtillräckligt system. I själva företagsverksamheten finns motstånd, en »produktionens politik« som ständigt skjuter positionerna för kapital och arbete fram och tillbaka, beroende på rådande maktförhållanden. Med detta synsätt går det inte längre att tala om en ren ekonomisk sfär då politiska element förs in.

12. Jämför med Marx sjätte tes om Feuerbach: »[D]et mänskliga väsendet är inte något abstrakt, som finns inneboende hos den enskilde individen. I sin verklighet är det *ensemblen* av de samhällsreliga förhållandena [das ensemble der gesellschaftlichen Verhältnisse]« (Karl Marx, *Marx-Engels Werke*, band 3, s 6, vår översättning och kursivering.)

suppdelningen, utan även könsmässiga, etniska, med flera skiljelinjer.

Nästa steg blir därför – hos många senare samhällsteoretiker – att se källorna (och därmed även motstånd) till dessa förtryck som oreducerbara, i förhållande till varandra.¹³ Risken med ett sådant tillvägagångssätt är att dessa olika källor till förtryck och konflikt framställs som oberoende av varandra, att de inte berörs av förmedlande artikulatoriska¹⁴ praktiker (som förbinder förtrycken med varandra, såsom att ett etniskt förtryck kan förstärka ett könsförtryck), vilket leder till att identiteter åter igen uppfattas som »autentiska«, såsom huggna i sten och opåverkbara. En sådan strikt uppdelning av det sociala, som leder till en statisk syn på identiteter såsom något som i namnet av ett gruppintresse representeras av olika gruppers talesmän, är motsatsen till en fantasifull antagonistisk politik vars förutsättning snarare är överlappande identiteter.

Ett av de mer radikala – i relationistiska termer uttryckta – bidragen till en dylik uppfattning av politiken – som inte förlitar sig på fasta garantier för vad konflikten består i – finner vi hos den tyske samhällsteoretikern Carl Schmitt, som beskriver politiken enligt följande:

»Den specifika politiska distinktionen ur vilken politiska handlingar och motiv kan härledas är skiljandet mellan *vän* och *fiende*.«¹⁵

Det fall som tydligast illustrerar politikens väsen är kriget, menar Schmitt vidare. Här finns den radikala enigheten bland *vännerna*, som ställs i opposition till *fienderna*. Här avgörs helt och hållet meningen med det egna politiska initiativet i kontrast till den andre.¹⁶ Nackdelarna med ett sådant perspektiv står snabbt klara. Innebär inte en sådan utgångspunkt att det sociala flyter, att vi i postmodern anda inte kan förutsätta någon form av fasthet och därmed blir tvungna att ge upp varje teori om det socialas logik? Om allt är ett allas krig mot alla, om allt är våld, går det inte att sätta sin tilltro till ett visst motstånd, ej heller finns det någon möjlighet att prioritera vissa antagonismer framför andra. Opponenterna i denna antagonism kan vara såväl bourgeoisie-proletärar som svensk-invandrare. Inga som helst hjälpmedel ges att, liksom utifrån en kompass, rätta sig efter i den politiska striden, ingen ledtråd om på vilken sida vi bör ställa oss. Vid första anblicken verkar därför Schmitt snarare visa upp en skräckbild, som står väl i paritet med de våldsamma utbrott av främlingsfi-

13. Vilket Anthias och Yuval-Davis visar, i sin artikel i detta nummer av *Fronesis*, aldrig är i den konkreta politiska kampen.

14. För en förklaring av hur begreppet artikulering skall förstås i detta sammanhang, se not nr 5, s 22 f.

15. Texten »Begreppet Politisk« är hämtad från Sven-Eric Liedman (red) *Från Machiavelli till Habermas* (1992), s 216 ff.

entlighet som då och då bryter ut i världen och nu senast till och med fått ett fäste i Österrikes regering. Utifrån ett liberalt perspektiv kan dessa utbrott inte ses som annat än ett utslag av irrationalet eller ren ondska. Vi vill i stället förstå det som om Schmitt påvisar en brist i den liberala fattningsförmågan, där utrymme inte finns för att förstå hur det sociala ständigt och jämt görs instabilt av antagonismen. Utifrån denna liberala fattningsförmåga kan man ej heller förstå att det rent positiva i det som vi kallar samhället, det vill säga de sociala relationerna i sig, inte på något sätt kan bestämma de antagonismer som bryter ut. I stället utgör antagonismen själva gränsen för det sociala, den plats där det positiva upphör. Förstår vi inte denna antagonismens logik står vi handfallna inför de konvulsioner som då och då skakar om den förmätta samhällsliga tryggheten, och det blir omöjligt att kanalisera dessa krafter till produktiva konflikter som i stället pekar bortom det nuvarande samhällets underordnande strukturer.

För att skissera en sådan förståelse, låt oss gå tillbaka till det exempel vi gav på fördelningsparadigmets brister. Här

bevittnade vi hur en antagonism kom till uttryck i samma stund som godsägaren krävde att arbetarna skulle sätta sina underskrifter på »svettpokalen«, som därmed kom att symbolisera underordningen. Den välvillige patriarkens omhändertagande av de underställda byts ut mot en förtrycksrelation, en form av förtryck som den fördelningspolitiskt inriktade fackföreningen dessvärre saknade möjlighet att artikulera. Vi kan alltså tala om nödvändiga förutsättningar för antagonismer – erfarenheter av underordning, förnedring, exkludering – men vi kan aldrig reducera antagonismen till dessa förutsättningar, eftersom det mellan den konkreta upplevelsen och antagonismen måste föras in ett externt element – en ideologi, en relation till ett annat politiskt subjekt. Detta gör att systemet aldrig själv kan »förmedla« en underordnande relation till en antagonism, i en viss riktning. Vi menar därför att antagonismen utgör objektivitetens gräns och konsekvensen av ett sådant perspektiv blir att själva artikuleringen av en sådan antagonism ständigt kommer att förskjuta gränsdragningar för samhällets beskaffenhet.

Vi inledde denna introduktion med

16. »Att den verkliga kampen bara är ett undantagsfall upphäver inte dess bestämmande karaktär, utan utgör istället dess motivering. Om kriget nu för tiden inte längre är så talrika eller alldagliga som förr, så har ändå deras överväldigande totala tyngd ökat i samma mån som deras antal och alldaglighet minskat. Också idag är det kriget som är det allvarliga hotet. Man kan säga att här som överallt just undantagsfallet har den avgörande betydelsen och avslöjar tingens kärna. Det är nämligen först i den verkliga kampen som den yttersta konsekvensen av den politiska grupperingen av vän och fiende kommer till uttryck. Genom denna extrema möjlighet får människans liv sin specifikt politiska spänning.« Liedman s 222.

ett citat från det strategi-PM som kom att lägga grunden för högerens tankesmedja Timbro. Att högern vill tona ned de samhälleliga motsättningarna är för dem som kommer att läsa detta nummer av *Fronesis* begripligt. Endräkten döljer makthierarkier och tonar ned de konflikter som gör alternativen till det rådande tänkbara. Den största politiska segern har högern försökt inkassera genom att helt och hållet tillbakavisa polariteten mellan höger och vänster. Detta tillbakavisande bär med sig den uppenbara faran att det folkliga missnöjet kommer att kanaliseras genom högerpopulism och en rå främlingsfientlighet. Vi menar därför att vänstern har all anledning att föra upp konflikter till ytan, och påtala samhällets strukturella motsättningar. Som avslutning för det-

ta nummer har vi valt att publicera kritiska resonemang kring den tredje vägen. Dessa resonemang kan ses som en uppgörelse med dem som vill placera vänstern i mitten, och som för att klara denna strapats vill slå följe med »alla samhällsgrupper« som delar dessas »tro« och »färdriktning«. ¹⁷ I såväl Andersons som Wilkinsons kritik av denna konsensusbaserade politik är konfliktperspektivet tydligt. Den amerikanske liberalen Rorty avslutar numret med en appell för att återigen tala om klassmotsättningarna i samhället. Vi menar att vänstern måste mobilisera en bred allians av underordnade grupper, men att detta bör göras på ett sätt som sammanlänkar dessa grupper, genom krav som stör och rubbar det nuvarande samhällets gränser.

17. Blair/Schröder, s 6.